

Παγκοσμιοποίηση και εκπαίδευση

Γράφει ο: Γιώργος Γρόλλιος

Στη δεκαετία του 1990 η έννοια παγκοσμιοποίηση καθιερώθηκε στη δημόσια συζήτηση. Από πολλούς διανοούμενους, πολιτικούς και δημοσιογράφους θεωρείται η πιο σημαντική διαδικασία που διαμορφώνει τις σύγχρονες κοινωνίες. Στον ακαδημαϊκό χώρο αξιοποιήθηκε στις οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές σπουδές, καθώς και στη συζήτηση για την εκπαίδευση.

Όπως συμβαίνει με κάθε έννοια που διαδίδεται ευρέως, συναντούμε διάφορες εκδοχές της. Συνήθως κατανοείται και προβάλλεται ως μια διαδικασία της τελευταίας εικοσαετίας η οποία θεμελιώθηκε στις οικονομικές διεργασίες, στα τεχνολογικά επιτεύγματα (κυρίως της πληροφορικής) και στην ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας καθορίζοντας την κίνηση των σύγχρονων κοινωνιών προς μια κοινή κατεύθυνση.

Η στενά συνδεδεμένη με την έννοια της παγκοσμιοποίησης άποψη για την αδυναμία των κρατών να απαντήσουν στα προβλήματα της εποχής μας παραπέμπει στην προοπτική της παγκόσμιας κοινωνίας που θεωρείται πως βρίσκεται υπό διαμόρφωση. Είτε με τον όρο παγκόσμια κοινωνία εννοείται μια ενιαία πλανητική κοινωνία χωρίς σύνορα, είτε ένα άθροισμα κοινωνιών με παρόμοια βασική οικονομική και πολιτική δομή που συνεργάζονται αρμονικά, η προοπτική της παγκόσμιας κοινωνίας υποδηλώνει ένα ευχάριστο μέλλον που εμπεριέχει το τέλος των πολεμικών αντιπαραθέσεων και των σκληρών πολιτικών - κοινωνικών συγκρούσεων του αιώνα που έφυγε.

Ωστόσο, η προαναφερθείσα ειδυλλιακή προοπτική που βρίσκεται στο τέλος της πορείας της παγκοσμιοποίησης είναι διαμετρικά αντίθετη με τις θυσίες και τους κινδύνους σχετικά με τους οποίους προειδοποιούνται όσοι διαβάζουν τις εκθέσεις διεθνών οργανισμών, τις διακηρύξεις κυβερνήσεων και την αρθρογραφία του ημερήσιου και περιοδικού τύπου. Η παγκοσμιοποίηση δεν

αμφισβητείται ως υπαρκτή, αντικειμενική και συνήθως νομοτελειακή διαδικασία αλλά το κόστος που πρέπει να πληρωθεί για την επιβίωση στα πλαίσιά της παρουσιάζεται δυσβάστακτο και η αποτελεσματικότητα των σχετικών θυσιών αβέβαιη. Η παγκοσμιοποίηση παρουσιάζεται ταυτόχρονα ως αναπόφευκτη αλλά και επικίνδυνη - επώδυνη διαδικασία¹.

Στο παρόν κείμενο προηγείται μια συνοπτική παρουσίαση των κύριων επιχειρημάτων που προβάλλονται για την τεκμηρίωση της παγκοσμιοποίησης στα πεδία της οικονομίας, της πολιτικής και του πολιτισμού, καθώς και επιχειρήματα που παραθέτουν όσοι τοποθετούνται κριτικά έναντι της επιστημονικής επάρκειας της έννοιας στα ίδια πεδία. Ακολουθώς, αξιοποιούνται ερευνητικά δεδομένα σχετικά με τη διαμόρφωση των κυρίαρχων τάσεων στην εκπαίδευση για να εξαχθούν συμπεράσματα που αναφέρονται στο ερώτημα εάν η παγκοσμιοποίηση είναι μια έννοια στην οποία μπορεί να θεμελιωθεί η επιστημονική μελέτη των εκπαιδευτικών συστημάτων ή είναι αναγκαίο να αξιοποιηθούν άλλες έννοιες ικανές να συμπυκνώσουν τις σημαντικότερες τάσεις και σχέσεις στη σύγχρονη κοινωνική και εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Τα επιχειρήματα υπέρ της παγκοσμιοποίησης

Σύμφωνα με τις θέσεις του Robert Reich που έγιναν σημείο αναφοράς για τις συζητήσεις σχετικά με την παγκοσμιοποίηση, η διαμόρφωση μιας νέας παγκόσμιας οικονομίας θεωρείται ως αποτέλεσμα κυρίως δύο διεργασιών. Η πρώτη είναι η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών της πληροφορίας και των μαζικών επικοινωνιών, ανάπτυξη που έδωσε νέες δυνατότητες για την ταχύτερη μεταφορά αγαθών, χρήματος και υπηρεσιών σε πλανητικό επίπεδο. Η δεύτερη είναι η μετατροπή των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε διεθνικές. Οι διεθνικές επιχειρήσεις διαθέτουν πολλαπλές εθνικές βάσεις και πολυεθνικό δυναμικό εργαζομένων. Ο σχεδιασμός, οι επενδύσεις, η παραγωγή και οι πωλήσεις τους προσλαμβάνουν παγκόσμιες διαστάσεις (Green, 1997, p.p. 152 - 154).

Παράλληλα, στα σημαντικότερα κείμενα όπου υιοθετείται η έννοια παγκοσμιοποίηση, υπογραμμίζεται η μεγέθυνση της σημασίας της γνώσης και της εκπαίδευσης. Η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα κάθε οικονομικής μονάδας εξαρτάται πλέον από την ικανότητά της να αξιοποιεί τις διαθέσιμες (και καθημερινά αυξανόμενες) πληροφορίες. Κατά συνέπεια, η πώληση των υψηλής αξίας ικανοτήτων των πολιτών ενός έθνους (που αποκαλούνται αναλυτές συμβόλων) στην παγκόσμια αγορά και οι διαδικασίες επανειδίκευσης των εργαζομένων (οι οποίες καθίστανται απαραίτητες λόγω των συνεχών τεχνολογικών αλλαγών στην παραγωγή) αναγορεύονται σε ζητήματα από την αντιμετώπιση των οποίων θα κριθεί στο μέλλον η επιβίωση και η ευημερία των εθνών στο νέο παγκόσμιο τοπίο. Πρόκειται για ένα τοπίο όπου οι κρατικές βιομηχανικές πολιτικές θεωρούνται ξεπερασμένες, κυριαρχεί το αγγλοσαξονικό πρότυπο της ελεύθερης αγοράς και η έννοια εθνική οικονομία στερείται νοήματος (Webster - Robins, 1998, p.p. 26 - 39).

Στο πεδίο της πολιτικής, τα επιχειρήματα περί παγκοσμιοποίησης ξεκινούν από το γεγονός της πτώσης των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης και την κυριαρχία του πολιτικού προτύπου της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Απέναντι σε αυτή την κυριαρχία φαίνεται να μην μπορεί να προβληθεί σοβαρή εναλλακτική λύση με αποτέλεσμα το σύστημα της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης που θεμελιώνεται στις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις εξουσίας να τείνει να γίνει καθολικά αποδεκτό. Παράλληλα, οι διεθνείς οργανισμοί (Ευρωπαϊκή Ένωση, Βορειοαμερικανική Συμφωνία Ελεύθερου Εμπορίου, Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Ηνωμένα Έθνη, Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου) ισχυροποιούνται πολιτικά.

Με δεδομένες τη διαμόρφωση της παγκόσμιας αγοράς, την απουσία εναλλακτικής κοινωνικοπολιτικής προοπτικής και την ισχυροποίηση των διεθνών οργανισμών, το εθνικό κράτος αποδυναμώνεται ριζικά. Κεντρικό συμπέρασμα των θεωρητικών της παγκοσμιοποίησης είναι ότι το εθνικό κράτος

δεν αποτελεί πλέον τη βασική μονάδα πολιτικής οργάνωσης, σχεδιασμού, ευημερίας και νομιμοποίησης.

Χάρη στη συγκρότηση των παγκόσμιων δικτύων επικοινωνίας οι εθνικοί πολιτισμοί μετασχηματίζονται. Παρά το ότι η άποψη για εγκαθίδρυση ενός ενιαίου παγκόσμιου πολιτισμού δεν υποστηρίζεται παρά μόνο από πολύ απλοϊκές αναλύσεις, η θέση περί συνύπαρξης του οικουμενικού με το τοπικό σε μια αντιφατική διαδικασία ομογενοποίησης και ετερότητας αποτελεί το τελικό συμπέρασμα άλλων μελετών, σαφώς πιο προσεκτικών και εκλεπτυσμένων. Αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι οι ίδιες αναλύσεις, υποστηρίζοντας ότι οι διεθνικές και τοπικές ταυτότητες υπερτερούν έναντι των (ξεπερασμένων) εθνικών και ταξικών, συμβάλλουν ενεργητικά στη νομιμοποίηση του κεντρικού συμπεράσματος των επιχειρημάτων της παγκοσμιοποίησης που, όπως προαναφέρθηκε, δεν είναι άλλο από τη ριζική αποδυνάμωση του εθνικού κράτους².

Αν οι προηγούμενες διαπιστώσεις είναι ορθές, οι συνέπειες για τη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών συστημάτων και γενικότερα των μορφωτικών διαδικασιών στο σύγχρονο κόσμο προδιαγράφονται τεράστιες. Η συρρίκνωση των εξουσιών του κράτους θα έχει ως λογικό επακόλουθο την απώλεια του ουσιαστικού ελέγχου της εκπαίδευσης από τις κυβερνήσεις και τη σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων με βάση μια παγκόσμια λογική, τουλάχιστον ως προς τους θεμελιώδεις στόχους, το βασικό μορφωτικό περιεχόμενο και τις κύριες οργανωτικές δομές - λειτουργίες. Στη συνέχεια θα μας απασχολήσουν τόσο η ορθότητα των επιχειρημάτων περί παγκοσμιοποίησης, όσο και το αν εκδηλώνεται σαφής τάση για σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων με βάση μια παγκόσμια κοινή κατεύθυνση. Βέβαια, είναι φανερό ότι πρόκειται για προβλήματα που συνδέονται στενά, εφόσον η κριτική των οικονομικών και πολιτικών επιχειρημάτων της παγκοσμιοποίησης μας παρέχει τη δυνατότητα πληρέστερης μελέτης των τάσεων διαμόρφωσης των εκπαιδευτικών συστημάτων αλλά και (αντιστρόφως) η μελέτη των τάσεων στην εκπαίδευση

μας επιτρέπει να δοκιμάζουμε την επάρκεια των επιχειρημάτων περί παγκοσμιοποίησης (καθώς και την επάρκεια της κριτικής τους) σε ένα ειδικό αλλά σημαντικό για τη σχετική συζήτηση πεδίο, την εκπαίδευση.

Η κριτική της έννοιας παγκοσμιοποίηση

Στο πεδίο της οικονομίας, η μετατροπή των πολυεθνικών επιχειρήσεων σε διεθνικές αμφισβητείται από συγκεκριμένες μελέτες. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις συνεχίζουν να στηρίζονται σε μια χώρα αφού το 70% των εργαζομένων τους βρίσκεται στις χώρες προέλευσης. Επίσης, τα 2/3 των πωλήσεων, το 70 - 75% της προστιθέμενης αξίας και το 70% των ευρεσιτεχνιών δημιουργείται στις ίδιες χώρες (Hirst - Thompson, 2000, σ.σ. 182 - 188). Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις βασίζονται στις χώρες προέλευσης οικοδομώντας δίκτυα σχέσεων με τις αντίστοιχες εθνικές κυβερνήσεις, εμπορικές ενώσεις, θεσμούς χρηματοδότησης και τα εθνικά συστήματα διαμόρφωσης ικανοτήτων των εργαζομένων.

Οι διευρυμένες δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες της πληροφορικής και των επικοινωνιών για ταχύτερη μεταφορά εμπορευμάτων και υπηρεσιών δεν έχουν ως αποτέλεσμα τη διάχυση της ανάπτυξης σε παγκόσμια κλίμακα. Αντί για διάχυση της ανάπτυξης, αυτό που συμβαίνει είναι η περιθωριοποίηση μεγάλου αριθμού χωρών εφόσον το 85 - 90% των προϊόντων μεγάλης αξίας και υψηλής τεχνολογίας παράγεται και πωλείται σε Β. Αμερική - Ιαπωνία - Ευρώπη, το 85% των αναγνωρισμένων εφευρέσεων πραγματοποιείται σε ΗΠΑ - Γερμανία - Γαλλία - Βρετανία και το 85% των συμφωνιών μεταξύ εταιρειών σε ΗΠΑ - Ευρώπη - Ιαπωνία. Στη δεκαετία του 1980 οι επενδύσεις κεφαλαίου στο εξωτερικό αυξάνονταν πάνω από 20% το χρόνο αλλά συγκεντρώνονταν στις ΗΠΑ, την Ευρώπη και την Ιαπωνία κατά τα 4/5. Στο ίδιο διάστημα, η συμμετοχή των "υπό ανάπτυξη" χωρών στις εισαγωγές κεφαλαίων

μειώθηκε από το 25% στο 19% του συνόλου (Ruigrok - Van Tulder, 1998, p.p. 148 - 151).

Παράλληλα με την περιθωριοποίηση μεγάλου αριθμού χωρών ενισχύεται η τάση για συγκρότηση περιφερειακών συμμαχιών κρατών (με αντίστοιχους υπερεθνικούς μηχανισμούς) που ανταγωνίζονται μεταξύ τους (ΗΠΑ με άλλα κράτη της αμερικανικής ηπείρου όπως ο Καναδάς και το Μεξικό - Ευρωπαϊκή Ένωση - Ιαπωνία με άλλα κράτη της Άπω Ανατολής). Η συγκρότηση κάθε περιφερειακής συμμαχίας σε ανταγωνιστική βάση με τις άλλες είναι εμφανής : περίπου το 90% της παραγωγής σε ΗΠΑ - Ευρώπη - Ιαπωνία απορροφάται από την εσωτερική αγορά (Weiss, 1998, p. 176), οι επενδύσεις κεφαλαίων στο εξωτερικό αποτελούν μόνο το 0,5%, 1,6% και 0,2% του ακαθάριστου προϊόντος τους αντίστοιχα και οι συσσωρευμένες επενδύσεις κεφαλαίου εξωτερικής προέλευσης είναι μόνο το 1,6% του συνολικά επενδυμένου κεφαλαίου για τις ΗΠΑ και το 0,3% - 0,5% για την Ιαπωνία (Βεργόπουλος, 1999, σ.σ. 88, 337).

Στο εσωτερικό των περιφερειακών συμμαχιών, οι σχέσεις μεταξύ των κρατών κάθε άλλο παρά ισότιμες είναι. Οι συζητήσεις για την Ευρώπη των πολλαπλών ταχυτήτων, των ομόκεντρων κύκλων και της μεταβλητής γεωμετρίας είναι χαρακτηριστικές, αν συνυπολογίσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση διαθέτει τους πιο συνεκτικούς δεσμούς (οι οποίοι διαμορφώθηκαν στη διάρκεια μισού αιώνα) σε σχέση με τις άλλες συμμαχίες. Ο κρίσιμος παράγοντας για την ένταξη του κάθε κοινωνικού σχηματισμού στη διεθνή οικονομία είναι οι εσωτερικές του δομές και οι κοινωνικοπολιτικοί συσχετισμοί δυνάμεων που διαμορφώνονται σε σημαντικό βαθμό από την ενεργητική κρατική παρέμβαση. Κατά συνέπεια, η θέση για μείωση της σημασίας του κράτους είναι αστήρικτη.

Το καπιταλιστικό κράτος πάντα συνυπήρχε με τις διεθνείς αγορές, πάντα αποτελούσε μέρος συνόλων κρατών που συνδέονταν μεταξύ τους με ποικίλες σχέσεις και συμφωνίες. Ωστόσο, θεμελιώδες χαρακτηριστικό του είναι η αντιστοιχία με ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό. Η αντίθεση αγορά - κράτος που προβάλλεται από τους νεοφιλελεύθερους θιασώτες της

παγκοσμιοποίησης αποτελεί εν πολλοίς μύθο διότι σήμερα ο κρατικός καταναγκασμός είναι έντονος στις οικονομικές διαδικασίες (επιτήρηση της διακύμανσης των νομισμάτων, εισοδηματικές πολιτικές λιτότητας για τους εργαζόμενους, ποικίλες διαδικασίες φοροαπαλλαγής των υψηλών εισοδημάτων), καθώς και απέναντι στους κοινωνικούς αγώνες.

Η μείωση του "σπάταλου" κράτους αναφέρεται κυρίως στις κοινωνικές παροχές (υγεία - εκπαίδευση - πρόνοια) και στις άμεσες οικονομικές επενδύσεις. Το μεταπολεμικό κράτος των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών μετατρέπεται σε ισχυρό κράτος που συσσωρεύει πλεονεκτήματα για τον ανταγωνισμό σε κάθε πεδίο (οικονομικό, στρατιωτικό, πολιτικό)³. Πρόκειται για μια μεταλλαγή της οποίας το εύρος, το βάθος και οι συγκεκριμένες μορφές προσδιορίζονται πρωταρχικά από τη μεταβολή των κοινωνικών και πολιτικών συσχετισμών και δεν προκύπτει μονοσήμαντα από κάποια τεχνολογική ή οικονομική νομοτέλεια.

Εφόσον η πολυδιαφημισμένη παγκόσμια οικονομία σε επίπεδο δομής δεν είναι ποιοτικά διαφορετική σε σχέση με τη γνωστή από τις αρχές του 20ου αιώνα διεθνή οικονομία⁴ (διατηρεί τη μορφή της "αλυσίδας" χωρών των οποίων οι σχέσεις είναι ανισόμετρες και ανταγωνιστικές) και ο ρόλος του κράτους δεν μειώθηκε αλλά αναπροσαρμόστηκε μετά τα "30 ένδοξα χρόνια" της μεταπολεμικής οικονομικής ανάπτυξης στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, η επέκταση του δυτικού τρόπου ζωής στον πλανήτη δεν φαίνεται ικανή να διαμορφώσει έναν ενιαίο παγκόσμιο πολιτισμό αλλά δημιουργεί μια πολυτυπία υβριδικών ή διχοτομικών μορφών που προκύπτουν από τις πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις. Τόσο οι εθνικές όσο και οι ταξικές ταυτότητες δεν μπορούν να εξαφανιστούν σε έναν κόσμο όπου τα έθνη και οι κοινωνικές τάξεις, στρώματα και ομάδες δεν χάθηκαν και δεν είναι πρόδηλη κάποια διαδικασία σε άλλα πεδία που θα μειώσει το ρόλο τους στο άμεσο μέλλον⁵. Οι νέες ταυτότητες που επιχειρείται να διαμορφωθούν (όπως για παράδειγμα η ευρωπαϊκή) σχετίζονται άμεσα με τις οικονομικές και πολιτικές διεργασίες που

προαναφέρθηκαν (συγκρότηση κρατικών συμμαχιών) και δεν μπορούν να εξετάζονται χωρίς συνυπολογισμό των αντιφάσεων που εμπεριέχουν και των συγκρούσεων για τον προσδιορισμό τους.

Πλευρές των μεταβολών στην εκπαίδευση

Εάν, σύμφωνα με τις απόψεις των υποστηρικτών της παγκοσμιοποίησης, η επικράτηση της λογικής της πλήρους απελευθέρωσης και κυριαρχίας των αγορών και η μείωση του ρόλου του κράτους σε πλανητική κλίμακα αποτελούσαν τη νέα πραγματικότητα θα ήταν εύλογο να είναι ήδη ορατή η προοπτική της πλήρους απελευθέρωσης των διαδικασιών της μάθησης (εικονικά δίκτυα, κατ' οίκον εκπαίδευση, εθελοντική εκπαίδευση), τουλάχιστον στις αναπτυγμένες χώρες. Όμως, αντί για πλήρη απελευθέρωση - ιδιωτικοποίηση των διαδικασιών μάθησης αυτό που κυρίως παρατηρείται είναι η ένταση του κρατικού ελέγχου της εκπαίδευσης με νέες μορφές στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της θέσης του κάθε συγκεκριμένου κράτους στα πλαίσια του διεθνούς ανταγωνισμού⁶.

Η διαδικασία που μπορούμε να διαπιστώσουμε είναι η διεθνοποίηση της λογικής του ανταγωνισμού στα εκπαιδευτικά συστήματα. Θεμελιώνεται στην κριτική των υπάρχοντων εκπαιδευτικών συστημάτων που παρουσιάζονται ως αναποτελεσματικά και προβάλλει ως κεντρικό στόχο η αλλαγή τους να στηρίζεται σε οικονομικούς όρους προς το συμφέρον της εθνικής οικονομικής αποδοτικότητας και παραγωγικότητας στην κατεύθυνση της ενίσχυσης του διεθνούς ρόλου του κράτους. Η προτεινόμενη αλλαγή δεν συνοδεύεται με αυξήσεις των διατιθέμενων πόρων για την εκπαίδευση, επικεντρώνεται στη διοίκηση των σχολείων δίνοντας έμφαση στα standards, στις εξετάσεις και στην απόδοση λόγου στους γονείς - πελάτες (Levin, 1998, p.p.131 - 133).

Ωστόσο, η διεθνοποίηση της λογικής του ανταγωνισμού δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια τη σύγκλιση των εκπαιδευτικών συστημάτων διότι σε κάθε

κοινωνικό σχηματισμό υπάρχουν διαφορετικές παραδόσεις για την εκπαίδευση και μεγάλη ποικιλία δομών και λειτουργιών. Οι διαφορές ανάμεσα σε συγκεντρωτικά και αποκεντρωμένα εκπαιδευτικά συστήματα, ανάμεσα σε εθνικά και ομοσπονδιακά, ανάμεσα σε συστήματα όπου η μετα-υποχρεωτική εκπαίδευση σχετίζεται λιγότερο ή περισσότερο με την εργασία είναι σημαντικότητες.

Η λογική του ανταγωνισμού διεθνοποιήθηκε (με αφετηρία τις νεοφιλελεύθερες - νεοσυντηρητικές αναδιαρθρώσεις στα εκπαιδευτικά συστήματα των ΗΠΑ και της Βρετανίας στη δεκαετία του 1980) αλλά εξειδικεύεται με διαφορετικούς τρόπους στο επίπεδο της κάθε συγκεκριμένης εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής⁷ και οι διαφορές μεγεθύνονται και πολλαπλασιάζονται όταν οι τελευταίες εφαρμόζονται στα διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα.

Μερικές επισημάνσεις για το ζήτημα της διαμόρφωσης κοινής ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής είναι χρήσιμες. Παρά το ότι η εκπαίδευση συμπεριλαμβάνεται στην ιδρυτική συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το 1992 και παρά την εφαρμογή σημαντικών κοινοτικών προγραμμάτων μετά το 1988, η διαμόρφωση κοινής ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής δεν φαίνεται εφικτή στα προσεχή χρόνια, πολύ δε περισσότερο η ουσιαστική σύγκλιση των δομών και λειτουργιών της εκπαίδευσης των κρατών - μελών. Εύκολα μπορούμε να αντιληφθούμε το πόσο μακρινή φαίνεται η ίδια προοπτική για τη συμμαχία των ΗΠΑ με άλλα κράτη της αμερικανικής ηπείρου με δεδομένο ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως προαναφέρθηκε, είναι ιστορικά η συμμαχία με τους σχετικά πιο συνεκτικούς δεσμούς. Με άλλα λόγια, στο πεδίο της εκπαίδευσης όχι μόνο δεν μπορεί να γίνεται λόγος για παγκοσμιοποίηση αλλά ακόμα και οι τάσεις διαμόρφωσης κοινής εκπαιδευτικής πολιτικής στα πλαίσια των περιφερειακών κρατικών συμμαχιών είναι αδύναμες και αντιφατικές⁸.

Η τριτοβάθμια εκπαίδευση, εξαιτίας της πιο άμεσης συσχέτισής της με την οικονομία, είναι η βαθμίδα στην οποία τα επιχειρήματα όσων θεωρούν την

παγκοσμιοποίηση σαν μια υπαρκτή διαδικασία - κινητήρια δύναμη της εποχής μας (που βασίζεται στη συγκρότηση της παγκόσμιας οικονομίας) θα έπρεπε να επαληθεύονται. Όμως, συγκεκριμένες μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι πολιτικές για την τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι εθνικά προσδιορισμένες (Yelland, 2000, p.p. 297 - 298) ενώ άλλοι επισημαίνουν ότι τα πανεπιστήμια παραμένουν εθνικά ή περιφερειακά αλλά όχι διεθνή (Deem, 2001, p.18).

Επίσης, άλλο πεδίο στο οποίο τα επιχειρήματα της παγκοσμιοποίησης θα έπρεπε λογικά να επαληθεύονται είναι η αξιοποίηση της τεχνολογίας της πληροφορίας στην εκπαίδευση εφόσον η παγκοσμιοποίηση υποτίθεται πως θεμελιώνεται στην πληροφορική επανάσταση. Ωστόσο, οι Selwyn - Brown (2000, 667 - 669, 676 - 679) τονίζουν ότι υπάρχουν διαφορετικά μοντέλα αξιοποίησης της τεχνολογίας της πληροφορίας στα εκπαιδευτικά συστήματα διακρίνοντας το "νεοφιλελεύθερο" που εφαρμόζεται σε ΗΠΑ και Βρετανία (στήριξη στον ιδιωτικό τομέα, ανεξάρτητο εκπαιδευτικό από το γενικό δίκτυο, απλή υποβοήθηση της τρέχουσας διαδικασίας μετάδοσης της γνώσης), το "αναπτυξιακό" με απήχηση στην Απω Ανατολή (ενοποιημένο το εκπαιδευτικό με το γενικό δίκτυο, κρατική καθοδήγηση στη δόμηση του πρώτου, αναδιοργάνωση των αναλυτικών προγραμμάτων και της σχολικής οργάνωσης με την εισαγωγή του) και το "συνεργατικό" μοντέλο της Γερμανίας (συνεργασία κράτους - ιδιωτικού τομέα στην εγκατάσταση, υποβοήθηση τρέχουσας διαδικασίας μετάδοσης της γνώσης).

Τέλος, μελέτες οι οποίες αναφέρονται σε διαφορετικά εκπαιδευτικά συστήματα και μας δείχνουν ότι α) το κράτος είναι ο καθοριστικός παράγοντας για τις εκπαιδευτικές αναδιαρθρώσεις (Mok, 2000, p.p.656 - 657), β) το κράτος συνεχίζει να ελέγχει τις εκπαιδευτικές διαδικασίες ακόμα και όταν καθιερώνεται η επιλογή σχολείου από τους γονείς (Vandenberghe, 1999, p.273 - 275), γ) το κράτος παραμένει ρυθμιστής της κατάστασης της εκπαίδευσης παρά τις τάσεις αποκέντρωσης (Lelievre, 2000, p.p.8 - 9), δ) το κράτος και οι κοινωνικοί φορείς κατασκευάζουν την πολιτική ατζέντα συζήτησης για την εκπαίδευση (Bonai,

2000, p.p.212 - 215) και ε) η συλλογική ταυτότητα των εκπαιδευτικών συνεχίζει να καθορίζεται άμεσα από την εθνική παράδοση για την εκπαίδευση (Osborn et al, 1997, p.p. 376 - 377), επιτρέπουν, σε συνδυασμό με τα προηγούμενα, να συμπεράνουμε πως το σχήμα υπερκαθορισμού παγκόσμιο - εθνικό - τοπικό στο οποίο καταλήγει η θέση περί παγκοσμιοποίησης δεν μπορεί να συνοψίσει τις κυρίαρχες σχέσεις και τάσεις διαμόρφωσης των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Από θεωρητική άποψη, πρόκειται για ένα μηχανιστικό σχήμα που αποκλείει την κατανόηση της πολιτικής ως ανοιχτή διαδικασία, ως διαδικασία κατασκευής δυνατοτήτων στις οποίες συμπυκνώνονται διαφορετικές και συχνά συγκρουόμενες στρατηγικές για την εκπαίδευση και την κοινωνία.

Η ανεπάρκεια της έννοιας παγκοσμιοποίηση να συμπυκνώσει τις πρόσφατες αλλαγές στην εκπαίδευση σχετίζεται άμεσα με την ανεπάρκειά της να συνοψίσει τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές των σύγχρονων κοινωνιών. Η παγκοσμιοποίηση είναι μια έννοια που διακρίνεται από ασάφεια και έλλειψη εμπειρικής τεκμηρίωσης, επιχειρεί να εξηγήσει τα πάντα και σε τελική ανάλυση δεν μπορεί να εξηγήσει τίποτε. Οι χρήστες της συνήθως αγνοούν την ιστορική καταγωγή της⁹, τη συγχέουν με τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου και με την ενίσχυση περιφερειακών συμμαχιών κρατών που βρίσκονται σε ανταγωνισμό, ανάγουν όλα τα κοινωνικά φαινόμενα σε αλλαγές στην οικονομία τις οποίες διογκώνουν, ενώ πολλές φορές καλλιεργούν ένα χυδαίο τεχνολογικό ντετερμινισμό.

Η έννοια παγκοσμιοποίηση λειτουργεί υποδηλωτικά. Υποδηλώνει ότι οι μεταβολές έρχονται "αυθόρμητα" και "φυσικά", ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση στην κυρίαρχη, μοναδική και ενιαία σκέψη που θεμελιώνεται σε αυτές και επιδιώκει να τις επιταχύνει, δηλαδή στη νεοφιλελεύθερη - νεοσυντηρητική σκέψη. Το κράτος, η δυνατότητα άσκησης πολιτικής, οι οργανώσεις των εργαζομένων προβάλλονται σαν απαρχαιωμένες έννοιες που δεν έχουν θέση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Έτσι, η παγκοσμιοποίηση αναγορεύεται σε νέο κυρίαρχο μύθο των ημερών μας. Συγκαλύπτει τις ευθύνες των υπαρκτών κρατικών πολιτικών για τη διεύρυνση των ανισοτήτων, την εξάπλωση της φτώχειας, τη μεγέθυνση της ανεργίας, τις μειώσεις των κοινωνικών δαπανών, τα φαινόμενα συρρίκνωσης των δημοκρατικών ελευθεριών και παρουσιάζει ως μάταιους τους αγώνες εναντίον της νεοφιλελεύθερης - νεοσυντηρητικής ηγεμονίας.

Η κριτική στην έννοια της παγκοσμιοποίησης δεν σημαίνει άρνηση της σημασίας των σύγχρονων αλλαγών στην οικονομία, στο κράτος, στην τεχνολογία, στον πολιτισμό, στην εκπαίδευση. Αντίθετα, μας δίνει τη δυνατότητα να τις ερευνήσουμε προσεκτικά. Η αξιοποίηση εννοιών όπως η διεθνοποίηση του κεφαλαίου που δεν υπονοεί την κατάργηση ή τη μείωση της σημασίας του κράτους, η συγκρότηση περιφερειακών κρατικών συμμαχιών (με αντίστοιχους υπερεθνικούς μηχανισμούς), η περιθωριοποίηση μεγάλου αριθμού κρατών, η νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση ως συνόψιση των προηγούμενων που θεμελιώνεται στην τροποποίηση του συσχετισμού των δυνάμεων υπέρ του κεφαλαίου και σε βάρος των δυνάμεων της εργασίας με αποτέλεσμα την κυριαρχία και διάδοση της λογικής της οικονομικής - κρατικής ανταγωνιστικότητας για την εκπαίδευση είναι χρήσιμη για τη μελέτη της πραγματικότητας, αναγκαίο όρο για τη μεταβολή της σε μια νέα, αντίπαλη με την κυρίαρχη, κατεύθυνση.

Παραπομπές

1. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι ακόμα και η πλειοψηφία όσων τα τελευταία χρόνια αντιδρούν στην παγκοσμιοποίηση είτε στο όνομα ενός συντηρητικού εθνικισμού, είτε καταγγέλλοντας την επιδείνωση των όρων ζωής στο σύγχρονο κόσμο, δεν αμφισβητεί την επάρκεια της έννοιας να περιγράψει τη διαμόρφωση της πραγματικότητας (αν και οι αντιδράσεις των τελευταίων έχουν σε σημαντικό βαθμό επιτύχει να χάσει η παγκοσμιοποίηση ένα μέρος της λάμψης που διέθετε στην αρχή της δεκαετίας του 1990).

2. Αναλυτικότερα για τα επιχειρήματα στα πεδία της πολιτικής και του πολιτισμού βλπ Green, 1997, p.p. 154 - 156.

3. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ που παραθέτει ο Βεργόπουλος οι δημόσιες δαπάνες ως ποσοστό του ακαθάριστου προϊόντος αυξάνονται συνεχώς από το 1960 μέχρι το 1996. Όπως ο ίδιος σημειώνει, το κράτος παρεμβαίνει ίσως λιγότερο στο οικονομικό παιχνίδι αλλά ρυθμίζει περισσότερο απ' όσο πριν το θεσμικό πλαίσιο απέναντι στην επιδείνωση των ανισορροπιών και των σύγχρονων δυσλειτουργιών (Βεργόπουλος, 1999, σ.σ. 122 - 125).

4. Μάλιστα, συγκεκριμένες αναλύσεις υποστηρίζουν ότι το επίπεδο αυτονομίας των προηγμένων οικονομιών πριν τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν πολύ μικρότερο από το σύγχρονο (Hirst - Thompson, 2000, σ.σ. 51 - 108).

5. Για αυτούς τους λόγους γινόμαστε μάρτυρες σύγχρονων εθνικιστικών συγκρούσεων, δημιουργίας νέων εθνικών κρατών, καθώς και σημαντικών κινητοποιήσεων των εργαζομένων στην Ευρώπη και αλλού.

6. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να σημειώσουμε ότι με τον όρο ιδιωτικοποίηση της εκπαίδευσης εννοούμε την αλλαγή της νομικής μορφής ιδιοκτησίας της εκπαίδευσης που είναι πολύ διαφορετικός από τον όρο επιχειρηματοποίηση της εκπαίδευσης ο οποίος αντιστοιχεί στην αμεσότερη υπαγωγή της εκπαίδευσης στα συμφέροντα του κεφαλαίου χωρίς (αναγκαστικά) την αλλαγή της νομικής μορφής ιδιοκτησίας μέσω της τοποθέτησης σχετικών στόχων για τη διδασκαλία και την έρευνα καθώς και μέσω της εγκαθίδρυσης νέων μορφών εργασιακών σχέσεων στους εκπαιδευτικούς θεσμούς.

7. Για παράδειγμα, σχετικά με τις διαφορές των κρατικών εκπαιδευτικών πολιτικών ανάμεσα σε ΗΠΑ και Βρετανία βλπ Whitty - Edwards, 1998, p. 214.

8. Για το ζήτημα αυτό ενδεικτικά βλπ Γρόλλιος, 1999, σ.σ. 88 - 90.

9. Σχετικά βλπ Μηλιός, 1997, σ.σ. 15 - 68.

Ο Γιώργος Γρόλλιος είναι καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Α.Π.Θ. με γνωστικό αντικείμενο την Παιδαγωγική με έμφαση στα Αναλυτικά Προγράμματα.

Δημοσιευμένη στο περιοδικό *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, Μάιος 2001